

Fredrik Petersson

”Proletariatets proviantkolonn”: Internationella arbetarhjälpen i Sverige

Artikeln publicerades ursprungligen i *Historisk Tidskrift för Finland* 2-2009. Här återgiven med författarens tillåtelse.

* * *

Det må dock på förhand framhållas, att det knappast är möjligt att i en framställning [...] helt särskilja öppen och dold verksamhet. De båda områdena flyta så att säga in i varandra.

SÄPO, februari 1941

Internationella arbetarhjälpen är en hjälporganisation ... inte en välfärdsorganisation, men en proletär hjälporganisation som lindrar fattigdom och elände.

Willi Münzenberg, *Fünf Jahre Internationale Arbeiterhilfe* (Berlin 1926) s. 20

Sveriges säkerhetspolis (SÄPO) drog i en hemlig promemoria i februari 1941 slutsatsen att det var komplicerat att slå fast tydligt avgränsade gränser för kommunistiska organisationers öppna och dolda agenda. Sveriges regering hade redan 1935 initierat en statlig utredning där ”förslag angående åtgärder mot statsfientlig verksamhet” skulle genomföras.¹ I utredningens nav befann sig det svenska kommunistpartiets (SKP) nationella aktiviteter, men för att ge en heltäckande bild av det kommunistiska nätverket undersökte man ”hjälporganisationernas utveckling och verksamhet” i Sverige. En av de organisationer som kategoriserades som en ”hjälporganisation” och som enligt säkerhetstjänsten var synnerligen driftig i det internationella kommunistiska nätverket var Internationella arbetarhjälpen (*Internationale Arbeiterhilfe*, IAH, 1921–1935). Termen hjälporganisation var dock en självpåtagen uppfattning där IAH ansåg sig representera ”arbetarklassens proviantkolonn [...] buren av arbetarklassens breda massor [...] med den enda uppgiften: att hjälpa arbetarna i tider av massnöd och masselände”.² Willi Münzenberg (1889–1940), tysk kommunist och ledare/sekreterare för IAH, hävdade 1926 att organisationens *leitmotif* var att agera som ”proletariatets proviantkolonn”.³ Detta var dock bara ett av organisationens mål. Ett annat mål var att rikta avsevärd energi mot grupper och miljöer som ansågs tillhöra den vänstra politiska kanten, t.ex. socialister, socialdemokrater, pacifister, radikala element, fackföreningar och intellektuella.⁴ Till en början bestod IAH av lösa kommittéer som officiellt representerades av prominenta och intellektuella personer (sedermera definierade som ”fellow travellers”). Vid grundandet av IAH i Berlin i september 1921 kungjorde dignitärer som Albert Einstein, de franska författarna Henri Barbusse och Romain Rolland, professor Alfons Goldschmidt, kommunisten Clara Zetkin, den danske författaren Martin Andersen-Nexö samt Stockholms borgmästare

¹ Statens offentliga utredningar (SOL), *Betänkande med förslag angående åtgärder mot statsfientlig verksamhet*, (Stockholm 1935) s. 8.

² Internationella Arbetar-Hjälpen, *Arbetarklassens proviantkolonn*, (Stockholm 1929). Pamflett som kortfattat skildrar IAH:s mål, syfte och aktivitet. Motivet med pamfletten var att ”re-introducera” IAH i Sverige. Enligt IAH:s högkvarter i Berlin var upplagan för pamfletten 5 000 exemplar (Willi Münzenberg, *Solidarität. Zehn Jahre Internationale Arbeiterhilfe 1921–1931*, Berlin 1931, s. 543).

³ Mottot ”proletariatets proviantkolonn” hade till och med en egen signatur. I låten ”Kampflied der IAH” (”IAH:s kampsång”) komponerad 1922 (text: Erich Weinert, musik: Hanns Eisler) och framförd av den tyske sångaren Ernst Busch, upprepades frasen som ett ledmotiv för IAH:s verksamhet.

⁴ Willi Münzenberg, *Fünf Jahre Internationale Arbeiterhilfe* (Berlin 1926), s. 9, 30. För en kortfattad biografi om Willi Münzenberg, se Hermann Weber & Andreas Herbst (hrsg.), *Deutsche Kommunisten – Biographisches Handbuch 1918 bis 1945* (Berlin 2004), s. 522–524. Två standardverk är Babette Gross (Münzenbergs livskamrat) politiska biografi Willi Münzenberg. *Eine politische Biographie* (Deutsche Stuttgart 1967), och den politiskt vinklade biografien av historikern Sean McMeekin, *The Red Millionaire: a political biography of Willi Münzenberg, Moscow's secret propaganda tsar in the West* (New Haven 2003).

Carl Lindhagen sitt stöd. Litteraturvetaren och författaren David Caute har analyserat kommunisternas bruk av "fellow travellers" där han påpekar att känslan av "commitment *at a distance* [förf. kursivering] which is not only geographical but also emotional and intellectual" var direkt avgörande. Den politiska relationen till bolsjevikerna och sympatin för kommunismen fyllde därmed, enligt Caute, en känsla av radikalism på avstånd hos personer utanför bolsjevikernas hemvist. Det politiska engagemanget och tron på kommunismen som idé i sig byggde vidare på övertygelsen om att inte vilja bo och verka i Sovjetryssland/unionen (även om framtiden ansågs finnas där), utan medresenärerna ansåg sig behöva utanför.⁵

Att uppfatta IAH endast som en "hjälporganisation" är missvisande.⁶ IAH bör i stället förstås som en massorganisation, alternativt frontorganisation, som var politiskt och organisatoriskt bunden till Kommunistiska Internationalen (Komintern, Tredje Internationalen, 1919–1943). Till detta kan historikern Witold S. Sworakowskis slutsats kopplas om Kominterns bruk av frontorganisationer: "the global aims, the open and secret forms of organization, the bizarre methods of operation", men även "the most anomalous 'association' of all time". Sworakowskis tolkning har sina poänger, vilket historikern Apollon Davidson vidareutvecklar där han anser att Komintern var en del av det mest utmärkande fenomenen för 1900-talets historia, nämligen det ideologiska realiserandet av kommunism på en politisk, ekonomisk, social och kulturell nivå.⁷

IAH tillhörde Kominterns arsenal av massorganisationer.⁸ Målet med massorganisationerna var att utöva agitation och propaganda ("agitprop"), attrahera anhängare utanför kommunistiska kretsar, samtidigt som banden (administrativa, politiska och finansiella) till Komintern förblev dolda. Berlin var IAH:s operativa nav. Relationen mellan Berlin och Moskva bör uppfattas som en instrumentell, organisatorisk och administrativ kanal, men från Berlin administrerades också relationerna med nationella sektioner.⁹ IAH var dock mer än ett propagandaverktyg för Komintern under mellankrigstiden. Denna period har i efterhand karaktäriserats av historikerna Piers Brendon, Zara Steiner och Eric J. Hobsbawm som "katastrofens tidevarv", "den mörka dalen", men också som en tid av "ständigt tillämpande och experimenterande". Steiner anser att slutet på det "stora kriget" 1918 bevitnade uppkomsten av "nya idéer och rörelser" som skakade om det internationella samfundet.¹⁰ IAH var likaså ett uttryck

⁵ "Fellow traveller" bör här tolkas som "politisk medresenär". Münzenberg, *Fünf Jahre*, s. 39; David Caute, *The Fellow Travellers. Intellectual Friends of Communism* (New Haven 1988), s. 4–5, 60–62. Se även den vinklade skildringen av "medresenärerna" i sociologen Paul Hollanders *Political Pilgrims. Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China, and Cuba 1928–1978* (New York 1981).

⁶ Vilket Ulf Eliasson har gjort i studien *I försvarets intresse. Säkerhetspolisens övervakning och registrering av ytterlighetspartier 1917–1945* (Lund 2006, s. 70). Detta må i och för sig förklaras av att Eliassons undersökning endast berör SKP och den nazistiska rörelsen i Sverige.

⁷ Witold S. Sworakowski, *The Communist International and its Front Organizations. A Research Guide and Checklist of Holdings in American and European Libraries* (Stanford 1965), s. 7. Sworakowskis tolkning är fortfarande stringent i ett forskningsfält som ständigt genomgår förståelsemässiga förändringar i djup och karaktär; Apollon Davidson, *South Africa and the Communist International. A Documentary History. Vol. 1. Socialist Pilgrims to Bolshevik Footsoldiers, 1919–1930* (London 2003), s. 1. För vidare forskning om Komintern, se den ackumulerade litteraturen skapad efter Sovjetunionens fall 1991 (och i samband med öppnandet av Komintern-arkivet 1992): Alexander Watlin, *Die Komintern 1919–1929. Historische Studien* (Mainz 1993); Kevin McDermott & Jeremy Agnew, *The Comintern – A History of International Communism from Lenin to Stalin* (London 1996); Mikhail Narinsky & Jürgen Rojahn (eds.), *Centre and Periphery. The History of the Comintern in the Light of New Documents* (Amsterdam 1996); Tim Rees & Andrew Thorpe (eds.), *International Communism and the Communist International 1919–43* (Manchester 1998).

⁸ Andra Kominternstyrda massorganisationer var Internationella röda hjälpen (IRH), den Röda fackföreningsinternationalen (Profintern, RILU), Bondeinternationalen (Krestintern), Kommunistiska ungdomsinternationalen (KIM) och Röda sportinternationalen.

⁹ I Münzenbergs och IAH:s fall är historikern Helmut Grubers artikel, 'Willi Münzenberg's German Communist Propaganda Empire 1921–1933', *The Journal of Modern History*, 38 (1966:3), s. 278–297, en förvånansvärt insiktsfull analys, trots Grubers begränsade tillgång till empiriskt material.

¹⁰ Piers Brendon, *Den mörka dalen. Panorama över 1930-talet* (Stockholm 2002), s. 731–734 (ursprunglig titel:

för den utopiska idén om det klasslösa samhället, befriat från fattigdom och nöd, utan sociala motsättningar, där internationell solidaritet skulle fungera som ett enande bindemedel. För att stärka denna vision hänvisade Münzenberg till Lenins avgränsning att ”den internationella solidariteten är en uppgift för det revolutionära proletariatet trots det opportunistiska och socialchauvinistiska [socialdemokraterna, förf. anm.] smutsiga avskummet”.¹¹ Solidaritet och utopi samt Lenins tolkning av den sociopolitiska kontexten i efterdyningarna av det ”stora kriget” (bl.a. den ekonomiska depressionen i Tyskland) och krigskommunism i Sovjetryssland (1918–1921) var en bra grogrund för IAH att skapa en ”perfekt subkultur i en dysfunktionell större världsordning”.¹² I denna kontext bör IAH:s historia placeras, tolkas och förstås.

Syftet med uppsatsen är att skildra IAH:s historia i Sverige utifrån hur den svenska säkerhetstjänsten, främst Stockholms kriminalavdelning, 6:e roteln (hädanefter säkerhetstjänsten om inte annat anges), registrerade och tolkade organisationens aktiviteter i Sverige under mellankrigstiden. Källor i SÄPO:s arkiv (förvarade i Riksarkivet, Arninge, varav en majoritet direkt relaterade till IAH blev tillgängliga först 2002 och framåt) visar att säkerhetstjänsten till en början (1920-talet) uppfattade IAH som en tveksam och subversiv men också inaktiv organisation. Först under 1930-talet ansågs organisationen agera utifrån ett kommunistiskt mönster. Av rapporterna framgår det att IAH försökte avspegla den sociopolitiska utvecklingen i Sverige under 1930-talet, i synnerhet efter skotten i Ådalen 1931. IAH ansågs representera 1930-talets vänsterradikalism som hängde ihop med depressionen och den ideologiska kampen mellan kommunism och nazism/fascism i Europa. Rapporterna i SÄPO-arkivet (främst under 1930-talet) visar å ena sidan att säkerhetstjänsten uppfattade IAH som ett verkligt hot mot den inrikespolitiska stabiliteten och att organisationens nätverk var ett oönskat element som inte borde få växa sig starkt i Sverige, å andra sidan konstaterade säkerhetstjänsten att den svenska IAH-sektionen var beroende av reguljära relationer med högkvarteret i Berlin för att genomföra ”nöd hjälpsoperationer”.¹³ Det övergripande syftet är att genom en fallstudie skildra IAH:s utveckling som organisation i Sverige under 1920- och 1930-talen. IAH:s organisatoriska uppbyggnad och aktivism skildras, tolkas och analyseras genealogiskt utifrån ett grundforskningsperspektiv. Det genealogiska närmandet till IAH hör inte ihop med termer som släktregister och stamtavlor, utan används som ett tillbakablickande och retrospektivt förhållningssätt för att skildra en till stor del bortglömd del i den svenska historien mellan världskriget, men också, vilket historikerna Kristian Gerner och Klas-Göran Karlsson hävdar: det genealogiska perspektivet är orienterat mot ”närhet, enkelhet och konkretion”.¹⁴ Det är därför på sin plats att poängtera att avsikten här *inte* är att skildra SKP:s historia i relation till IAH, och vice versa.¹⁵ Målet är att beskriva hur IAH som aktör

The Dark Valley. A Panorama of the 1930s, London 2000); Eric J. Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder* (Stockholm 1997), s. 22 (ursprunglig titel: *Age of Extremes. The Short Twentieth Century, 1914–1991*, London 1994); Zara Steiner, *The Lights That Failed. European International History 1919–1933*, (Oxford 2005), s. 1, 602–603.

¹¹ Münzenberg, *Fünf Jahre*, s. 5.

¹² Irving Louis Horowitz, 'Socialist Utopias and Scientific Socialists: Primary Fanaticisms and Secondary Contradictions', *Sociological Forum* 4 (1989:1), s. 109. Horowitz diskuterar Friedrich Engels idé om utopi såsom det lanserades i hans bok *Socialism: Scientific and Utopian* (1908).

¹³ Säkerhetstjänstens uppgifter bör i detta avseende uppfattas enligt följande: ”att skydda landet mot verksamhet som hotar dess säkerhet. [...] både den inre säkerheten för statsskicket bevarande och den yttre säkerheten för ett nationellt oberoende.” Taget från Statens offentliga utredningar (SOU), *Rikets säkerhet och den personliga integriteten. De svenska säkerhetstjänsternas författningsskyddande verksamhet sedan år 1945* (Stockholm 2002), s. 55, 87.

¹⁴ Kristian Gerner & Klas-Göran Karlsson, *Folkmordens historia. Perspektiv på det moderna samhällets skuggsida* (Stockholm 2005), s. 98–99.

¹⁵ I Arbetarrörelsens arkiv (ARAB) i Stockholm finns en volym om IAH:s svenska sektion (arkivnummer 2265, UA 22/37). Materialet består bl.a. av protokoll från åren 1925–1928 och 1930, cirkulär 1924–1935, diverse skrifter och pamfletter (t.ex. 'Solidaritet', 'Internationella arbetarhjälpen. Arbetarklassens proviantkolonn'); rapporter från lokalavdelningarna i Sverige 1931–1936, redovisningar och revisionsberättelser över diverse

registrerades och uppfattades av säkerhetstjänsten. Historiker, t.ex. Lars Björnin, har analyserat en annan svensk gren av en kommunistisk frontorganisation, *Röda sportinternationalen*, under samma period,¹⁶ men tidigare forskning om IAH:s aktivitet i Sverige är näst intill obefintlig där Henrik Bramsjö och Magnus Florin i boken *Blå Blusen/Arbetarteater på 30-talet* (Stockholm 1978) är ett av få bidrag som skildrar IAH:s roll som stödorganisation i Sverige. Dokument ur Ryska statliga arkivet för social och politisk historia (RGASPI) i Moskva och Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde (SAPMO-BA, ZPA)¹⁷ har en kontextuell, men också jämförande, funktion i uppsatsen.

IAH under mellankrigstiden, 1921–1935

Under Kominterns tredje internationella kongress den 12 augusti 1921 förhörde sig Lenin om huruvida Münzenberg var kapabel att etablera ett antal ”hjälpkommittéer” i Europa till stöd för Sovjetryssland.¹⁸ Efter kongressen reste Münzenberg tillbaka till Berlin och grundade IAH den 12 september i ”Lehrervereinshaus”. Till en början var IAH en lös och osammanhängande organisation uppbyggd kring kommittéer som över tid konsoliderades till en enhetlig organisation med ett tillhörande internationellt nätverk. Lenin hade gett Münzenberg anvisning om att det primära var att skaffa materiellt stöd till den krigströtta befolkningen i Sovjetryssland efter den kaotiska perioden av ”krigskommunism” i Ryssland 1918–1921, men även att etablera kontakter med organisationer och individer som kunde ge moraliskt stöd för den bolsjevikiska ideologin och dess styre.¹⁹

IAH profilerade sig som en proletär proviantkolonn, men från 1921 fram till upplösningen i september 1935 genomlevde organisationen ett antal organisatoriska och politiska förändringar. Beslutet att upplösa IAH togs av Kominterns generalsekreterare Georgi Dimitrov efter ett internt möte i Moskva (beslutet verifierades av Kominterns exekutivkommitté [EKKI] i oktober). Den tyske kommunisten och Kominternfunktionären Richard Gyptner informerades om beslutet och fick till uppgift att verkställa beslutet.²⁰ Från 1921 fram till 1935 gick IAH från att ha agerat kring ”lösa hjälpkommittéer” till att blomstra ut till en fullfjädrad paraplyorganisation med en välutvecklad mediekoncern (tidningar och distribution i Europa och USA av filmer skapade av ryska regissörer som Sergei Eisenstein, Nikolai Ekk och Dziga Vertovs), inspiratör och organisatör till diverse frontorganisationer (*League against Imperialism*,

stödoperationer och pengainsamlingar 1928–1935, insamlingslistor, kassaböcker 1926–1933.

¹⁶ Lars Björnin, ’Stockholm eller Moskva? Två dokument från mellankrigstidens internationella arbetaridrottsrörelse’, *Idrott, historia och samhälle* (Linköping 1999), s. 148–158.

¹⁷ Förkortningen SAPMO-BA, ZPA står för *Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv, Zentrales Parteiarhiv*, tidigare känt som Östtyska kommunistpartiets arkiv (SED) i Berlin.

¹⁸ Münzenberg, *Fünf Jahre*, s. 5. Lenin och Münzenberg utvecklade vänskapliga band i Schweiz under första världskriget i samband med den socialistiska Zimmerwaldrörelsen. Detta var en tid då ett antal ryska och polska bolsjevikiker hade sin organisatoriska och ideologiska bas i Europa. Münzenberg var även sekreterare i Socialistiska ungdomsinternationalens internationella byrå (1915–1918) i Zürich och kom senare att leda etablerandet av den Kommunistiska ungdomsinternationalen i november 1919.

¹⁹ Münzenberg *Fünf Jahre*, s. 9, 30; Weber & Herbst (red.), *Deutsche Kommunisten*, s. 522–524. För en djuplodande analys och presentation av perioden av krigskommunism och de sociopolitiska effekterna i Sovjetryssland 1918–1921 se bl.a. en företrädare för den totalitära tolkningen i Richard Pipes, *Den ryska revolutionen* (Stockholm 1997) eller Sheila Fitzpatrick’s revisionistiska skildring i *The Russian Revolution* (Oxford 1994).

²⁰ För Georgi Dimitrov, se Ivo Banac, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933–1949* (New Haven 2003). Två andra verk av klart tendentiös karaktär, men som bidrar med konkret information om Dimitrovs karriär som internationell kommunist är Richard Gyptner, ’Das Westeuropäische Büro der Kommunistischen Internationale (1928–1933). Erinnerungen an Georgi Dimitroff’, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, (Berlin 1963:3, s. 481–489), och Hans-Joachim Bernhard (hrsg.), *Georgi Dimitroff* (Leipzig 1982). Uppgifterna om IAH:s upplösning återgavs av Gyptner (som hade samarbetat med Dimitrov sedan 1929 i Västeuropeiska byrån [VEB] i Berlin fram till dess upplösning 1933) i Über die Internationale Arbeiterhilfe (IAH) und Münzenbergs Apparat 1933–1935, (manuskript) författare: Richard Gyptner, mars 1964, SAPMO-BA, ZPA SgY 30/0331, 174–188. För Gyptner, se Weber & Herbst (hrsg.), *Deutsche Kommunisten*, s. 277–278

Friends of the Soviet Union, Amsterdam/Pleyel Anti-War Committee, Anti-Fascist Committee), distributör av vin och tobak samt researrangör.²¹ Detta bidrog till att IAH blev en komplex organisation som var svår att tolka för antagonistiska aktörer, som, i detta fall, den svenska säkerhetstjänsten.

Sverige i efterdyningarna av det "stora kriget" och bolsjevikernas statskupp 1917

Sverige hade inte drabbats av första världskrigets härjningar och kunde därmed fortsätta sin samhällsliga utveckling utan att behöva återuppbygga en söndersliten ekonomi och miljö. Den svenska neutraliteten agerade som en ledstjärna i den utrikespolitiska diskussionen, där Sverige intog rollen som observatör på den internationella politiska arenan och ställde sig kritiskt till att agera inom ramarna för det upprättade Nationernas Förbund (NF). NF etablerades på initiativ av USA:s president Woodrow Wilson och den segrande ententen (Storbritannien, Frankrike, USA och Italien) i samband med Versaillesfördraget 1919. Sverige blev efter ett utdraget debatterande i riksdagen 1920 mellan vänster- och högerpartierna slutligen medlem av NF. Debatten var enligt historikern Erik Lönnroth en "demonstration av det förflutnas motsättningar" där socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting ansåg att frågan om anslutning måste förstås utifrån sin icke-politiska karaktär. Sveriges relation till Ryssland efter bolsjevikernas statskupp i Petrograd i oktober 1917 och under 1920-talets första hälft utvecklades från misstänksamhet till en moderat diplomatisk hållning. Med tanke på Östersjöområdet förändrade nationalstatliga struktur efter världskriget var Sovjetryssland en ny och betydande maktfaktor. Sverige avsåg ändå att följa det randstatssystem som hade etablerats efter Versaillesfördraget 1919 och undvek att hörsamma kraven från de nyligen upprättade nationerna Finland, Estland, Lettland, Litauen och (främst) Polen att driva en aktiv utrikespolitik gentemot Sovjetryssland. I stället etablerade Sverige i ett tidigt skede handelsförbindelser med bolsjevikerna, vilket bekräftades officiellt av utrikesminister Erik Marks von Würtemberg då Sverige 1924 formellt erkände Sovjetunionen som stat.²²

Münzenbergs kontakter med relevanta aktörer: grundvalarna för IAH:s uppbyggnad i Sverige

Münzenberg hade under 1910-talet skapat personliga kontakter inom den svenska vänster-rörelsen vilka senare under 1920-talet blev värdefulla för att kunna organisera den svenska IAH-sektionen. En del kontakter var direkt involverade i IAH, medan andra fyllde en instrumentell funktion utanför IAH. Nedan presenteras ett antal av dessa relationer i avsikt att skapa en förståelse för hur det var möjligt att etablera IAH i Sverige, bl.a. via ledande individer aktiva på vänsterkanten som Carl Lindhagen, Zeth Höglund, Karl Kilbom, Hugo Sillén och Sven Linderot samt bankiren Olof Aschberg.

²¹ Arkivmaterial i Komintern-arkivet (RGASPI) har verifierat Münzenbergs och IAH:s roll som organisatorisk entreprenör. Arkivsamlingarna i RGASPI som främst berör IAH och *League against Imperialism* (LAI) avslöjar ett organisatoriskt paraply som visar på vidden av IAH:s aktiviteter och diverse nätverk på en internationell nivå under mellankrigstiden. I IAH:s officiella partipolitiska organ, *Der Rote Aufbau*, gjordes reklam för försäljning av IAH-producerat vin (från Kaukasus och Krimregionen), cigaretter av den "ädlaste orientaliska Krimtobaken" ("Rote Sorte" och "Kollektive" producerades i cigarrettfabriken "Solidarität" i Berlin) och reseannonser i samarbete med researrangören "Intotourist" till Sovjetunionen. IAH:s filmdistribution hanterades via bolaget Prometheus-Film-GmbH:s kanaler i Moskva och Berlin, men finansierades direkt ur Kominterns kassa. Se Gross, *Willi Münzenberg*, s. 181–187; Jean-Michel Palmier, *Weimar in Exile: The Antifascist Emigration in Europe and America*, (Verso 2006), s. 311–312; Vance Kepley Jr., 'The Workers' International Relief and the Cinema of the Left 1921–1935', *Cinema Journal* 23 (1983:1), s. 7–23.

²² Erik Lönnroth, *Den svenska utrikespolitikens historia. 5, 1919–1939*, (Stockholm 1959), s. 30; Steiner, *The Lights*, s. 15–80; Helene Carlback, *Att byta erkännande mot handel: svensk-ryska förhandlingar 1921–1924*, (Uppsala 1997).

Stockholms borgmästare Carl Lindhagen (borgmästare mellan åren 1903 och 1930) var den aktör som till stor del hanterade kontakterna mellan IAH i Sverige och högkvarteret i Berlin under 1920-talet. Lindhagen var en hängiven socialist av eklektisk typ som vurmade för pacifistiska och humanitära frågor. Han fungerade även som ledargestalt i Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV).²³ Lindhagens aktiva roll i den svenska vänsterrörelsen under världskriget blev tydlig i samband med att Lenins entourage mellanlandade i Stockholm den 13 april 1917 på väg till det revolutionära Petrograd. Tillsammans med journalisten och partikamraten i SSV, Ture Nerman, agerade Lindhagen välkomstkommitté.²⁴ I relation till IAH var Lindhagen och Nerman IAH:s officiella representanter i Sverige under 1920-talet. Lindhagen var även engagerad i andra organisationer som till en början skapades av Münzenberg och IAH i Berlin, t.ex. den internationella anti-imperialistiska organisationen *League against Imperialism* (LAI, grundades officiellt i Bryssel den 10 februari 1927 och hade Berlin som sitt organisatoriska nav).²⁵ Säkerhetstjänsten ansåg dock att den svenska IAH-sektionen inte var särskilt aktiv under Lindhagen och Nermans ledarskap.²⁶

Två andra aktörer var Zeth Höglund och Karl Kilbom. Dokument i Arbetarrörelsens arkiv (ARAB) vittnar om att Münzenberg före krigsslutet 1918 hade en reguljär relation med Höglund (via korrespondens). Efter IAH:s grundande 1921 fram till slutet av år 1923 agerade Höglund som organisationens centrala aktör i Stockholm (till skillnad från Lindhagen som hade en mer representativ roll). I korrespondensen under 1923 (totalt sju brev) från Münzenberg till Höglund nämns presumtiva pengatransaktioner och Aschbergs roll i det hela (se nedan). Vidare har dokument i RGASPI bekräftat hur Münzenberg via IAH:s kanaler planerade att etablera den Anti-fascistiska världsligan ("Antifaschistischen Weltliga") och hur Höglund mottog information om detta under hösten 1923.²⁷ Några konkreta spår av nämnda liga i Sverige existerar inte, men den var ett försök från IAH:s sida att i någon form "utnyttja" det tyska kommunistpartiets (KPD) misslyckade revolutionsförsök i Tyskland i oktober 1923.²⁸ Kilboms relation till Münzenberg var av mer personlig karaktär. Hösten 1928 besökte Kilbom, som var på ett sanktionerat Kominternuppdrag i Europa, Münzenberg i Berlin och tog emot falsk dokumentation (pass), pengar och kläder.²⁹

²³ Carl Lindhagens arkiv i Stockholms stadsarkiv (SSA) vittnar om Lindhagens eklektiska politiska karaktär. Samlingen innehåller (förutom korrespondens) Lindhagens personligt insamlade pamflettarkiv, vilket illustrerar det politiska engagemanget. SSV sprängdes i två partipolitiska delar 1921, varav den ena kom att utgöra SKP och den andra det socialistiska partiet. Lindhagen valde det socialistiska lägret (Lars Björlin, *CoWoPa* 2/2005; Jan Bolin, *Parti av ny typ? Skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933* (Stockholm 2004).

²⁴ Förtroligt P. M., Stockholm, 11.11.1918, SE/RA/420640.02/F2, volym 7.

²⁵ Lindhagens kontakter med League against Imperialism (LAI) och det Internationella sekretariatet i Berlin under 1927 visar att han var ytterst intresserad av att arbeta för organisationen i Sverige (LAI:s samling i RGASPI, Moskva, fond 542, delo, 1, delo 7, list 167, 4.3.1927, och RGASPI 542/1/18, 6, 4.3.1927). En praktisk handling var att föra upp den konfliktfyllda situationen i Fjärran östern (Kina) på en parlamentarisk nivå i Sverige. I samråd med LAI:s Internationella sekretariat i Berlin beslöt Lindhagen att genomföra denna aktion i 2:a kammaren i Sveriges riksdag våren 1927 (SSA, Carl Lindhagens samling, volym 30, "Brev Lea-Linde" [Ligue Internationale contre l'Imperialisme, 1927–1932, 16 brev och volym 131, "Handlingar rörande Ligue Internationale contre l'Imperialisme, 1927–1932]). Se Fredrik Petersson, "Varför en liga mot imperialism? Grundandet av League against Imperialism 1927", *CoWoPa* 5, Åbo Akademi, Internet:

<https://www.abo.fi/student/media/7957/cowopa5petersson.pdf> för en analys om denna händelse.

²⁶ SE/RA/420640.02/F2, volym 3, "Bolshevikernas verksamhet i Sverige", november 1925. Se även Aleksander Kan, *Hemmabolsjevikerna: den svenska socialdemokratin, ryska bolsjevikerna och mensjevikerna under världskriget och revolutionsåren 1914–1920*, (Stockholm 2005).

²⁷ "Korrespondens. Brev till Höglund", ARAB Zeth Höglund, arkivnr. 256, volym 3.1:21; RGASPI 542/1/1, 1–82.

²⁸ För en deskriptiv analys och presentation av det kommunistiska kuppörsöket i oktober 1923, se Bernhard H. Bayerlein, Leonid G. Babichenko, Fridrich I. Firsov, och Aleksandr Ju. Vatlin, *Deutscher Oktober 1923. Ein Revolutionsplan und sein Scheitern* (Berlin 2003). Boken baseras på dokument ur det ryska kommunistpartiets arkiv i Moskva, RGASPI och presidentarkivet i Moskva (nuförtiden stängt för utländska forskare).

²⁹ Karl Kilbom, *Ur mitt livs äventyr. 3, Cirkeln slutet* (Stockholm 1955), s. 109–110. Kilboms samling i ARAB

Relationerna till Hugo Sillén och Sven Linderot må ha existerat före december 1919, men i samband med att Münzenberg försökte resa in i Sverige via Trelleborg vid samma tidpunkt, hävdade Münzenberg i förhör med den svenska gränspolisens att Sillén och Linderot var nära bekanta till honom. Det visade sig senare att Sillén och Linderot aktivt assisterade Münzenberg med transport (med båt över till Danmark) efter hans frisläppande i början av 1920.³⁰

Olof Aschberg var en nyckelfigur för Münzenberg och IAH:s uppbyggnad internationellt och i Sverige. Ture Nerman beskrev senare Aschberg som en ”märkesman ifråga om Sveriges och Rysslands ekonomiska förbindelser”. På ett personligt plan hävdade Aschberg i sina memoarer att han var en nära vän till Münzenberg. Deras vänskap hade uppstått 1915. Aschberg drev ett intrikat finansiellt nätverk bestående av banker och aktiebolag som t.ex. via hans bank Nya Banken i Stockholm förmedlade varor till Ryssland (socker, kolonialvaror, bomull och andra råvaror, maskiner, tyger etc.) under krigskommunismens turbulenta och våldsamma period. Finansiella institut som *Garantie- und Kreditbank für den Osten* och Ryska handelsbanken i Moskva grundades tack vare Aschbergs försorg. Den förra etablerades i Berlin 1919, den senare i Moskva 1921 med ett aktiekapital på 5 miljoner dollar. Bankerna övertogs sedan av den ryska statsbanken. Instrumentellt sett fungerade Aschbergs innovationer som ett kontaktnät mellan bolsjevikerna och utländska affärsmän under mellankrigstidens första hälft.³¹

Utifrån Münzenbergs kontakter med ovan nämnda individer påbörjade IAH konstruktionen av ett nätverk i Sverige under 1920-talets första hälft. Problemet för säkerhetstjänsten var att dess egen organisation inte var tillräckligt utbyggd (egna informatörer och spaningsverksamhet) för att skaffa tillförlitlig information. Det var primärt via källor inom antingen brittisk eller tysk säkerhetstjänst som information förvärvades. I en kort not från U.B. (Underrättelsebyrå) i Stockholm till P.B. (Polisbyrå) den 12 januari 1926 avslöjas att säkerhetstjänsten först 1926 från ”utlandet” (Tyskland) tog emot dokument som informerade om att IAH hade sitt säte i Berlin, styrdes av Münzenberg och att ”föreningen” i Sverige främst samlade in pengar till ”arbetareunderstöd, men i verkligheten” för Kominterns räkning.³²

Den svenska säkerhetstjänstens primära mål: registrering av kommunister och beroendet av ett kontaktnät med utländska säkerhetstjänster

Att det existerade ett ”kommunisthot” och en rädsla för vad som utspelades dels i Moskva och Sovjetryssland, dels på den europeiska kontinenten var avgörande för den svenska säkerhetstjänsten. Syftet är inte här att i detalj redogöra för säkerhetstjänstens organisatoriska utveckling i Sverige under mellankrigstiden, utan målet är att lägga fram en kontext som återspeglar säkerhetstjänstens utveckling.

skildrar att han stod i kontakt med Münzenberg långt in på 1930-talet (ARAB Karl Kilbom, arkivnr.311, volym 13, ”Brev H-R”).

³⁰ Rapporterna om Münzenbergs arrest i Sverige i 1919 och hans frisläppande i januari 1920 är märkta med följande anvisning: ”OBS! DENNA AKT INNEHÅLLER PERSONUPPGIFTER SOM KAN VARA AV KÄNSLIG NATUR.” (Handlingar ang. kommunister 1919–1933, SE/RA/4200640.02/F3, volym 18). Sveriges överståthållarämbete under världskriget lagstodgade den 14 september 1914 ”angående förbud för vissa utlänningar att [...] i riket vistas”, en klausul som applicerades på Münzenberg. Rapporten i SÄPO:s arkiv hävdar att Münzenberg väddade om att antingen få resa till Norge, alternativt till Ryssland via Stockholm, men helst inte att återvända till Tyskland. Om så skulle ske, innebar det ett hot om att bli frihetsberövad enligt Münzenberg. Samtal och undersökningar i samråd med arkivpersonal på Riksarkivet i Arninge, har gett tillkänna att säkerhetstjänsten sammanställde en personfil på Münzenberg, men i samband med en intern genomgång och utrensning av SÄPO:s arkiv på högkvarteret i Stockholm 1971 (enligt uppgifter från Riksarkivets personal i Arninge) gallrades Münzenbergs personfil ut och förstördes.

³¹ Ture Nerman, *Svensk och rysk. Ett umgänge i krig och handel*, (Stockholm 1946), s. 261–262; Olof Aschberg, *Återkomst. Memoarer II* (Stockholm 1947), s. 48–53.

³² Not från P. B till U. B., Stockholm, 12.1.1926, SE/RA/4200640.02/F2, volym 3.

Stockholms kriminalpolis blev tidigt ålagd av statliga myndigheter att uppmärksamma kommunistisk aktivism i huvudstaden. Våren 1918 påbörjades registrering av enskilda kommunisters aktiviteter och misstänkt revolutionär verksamhet i Stockholmsregionen, vilket blev den elementära riktlinjen för säkerhetstjänsten under 1920-talet. År 1929 ”argumenterade” militära myndigheter enligt Eliasson (2006) för att polisen inte bara skulle registrera ledande kommunister utan också sympatisörer. Säkerhetstjänstens rutiner och tekniker för att övervaka subversiv kommunistisk verksamhet förfinades därmed under 1930-talet. I samband med den allmänna säkerhetstjänstens inrättande 1937, den allt mer spända internationella situationen och andra världskrigets utbrott den 1 september 1939 förändrades premisserna för säkerhetstjänstens verksamhet. Under hösten 1939, i samspel mellan säkerhetstjänsten och den socialdemokratiska regeringen, intensifierades övervakningen av svenska kommunister.³³

Registrering av enskilda individer var dock ett medel som inte helgade ändamålen, utan den svenska säkerhetstjänsten var beroende av övergripande information från polisauktoriteter och utländska säkerhetstjänster under 1920-talet, t.ex. från tysk förbundspolis i Preussen, Hamburg och Rikskommissarien för den offentliga ordningen (*Reichskommissar für Überwachung der öffentlichen Ordnung*) i Berlin. Dokument från 1920-talet (rapporter och korrespondens) visar att säkerhetstjänsten var näst intill beroende av information från olika förbundspolisdistrikt i den tyska Weimarrepubliken för att kunna skapa sig en enhetlig förståelse av det kommunistiska nätverket i Sverige. Även information från Storbritannien (*Scotland Yard, Head Office*) och Frankrike (*Suretê*) bidrog till att stärka kunskaperna.

År 1926 fick säkerhetstjänsten tillgång till ett omfattande material via tyska säkerhetstjänstkanaler som skildrade Kominterns program, teser och den svenska kommuniströrelsens ”relation till Komintern” i samband med det 6:e utökade plenumet för Kominterns exekutivkommitté (EKKI) i februari–mars 1926 samt information om Kilboms utnämning som medlem i EKKI. Säkerhetstjänsten påbörjade vid denna tid en försiktig övervakning av IAH för att kunna se om organisationen spred sig vidare på en lokalnivå i Sverige, men hade samtidigt i åtanke att IAH också var en potentiell aktör och del av ett världsomspännande nätverk.³⁴ Säkerhetstjänstens registrering av IAH syftade främst till att finna bevis för kommunistisk subversiv verksamhet och länka detta vidare till hur Sveriges inrikespolitiska situation kunde komma att påverkas på en säkerhetspolitisk nivå.

Resultatet av säkerhetstjänstens registrering av IAH under 1920-talet resulterade dock endast i några vaga slutsatser. Det var först i början av 1930-talet som IAH:s verksamhet i Sverige började dra till sig säkerhetstjänstens uppmärksamhet. Frågan är varför. IAH hade fram till slutet av 1920-talet haft tid att etablera en organisatorisk bas relativt ostört och bygga upp administrativa kanaler till Sveriges sociopolitiska arena. I en promemoria till polismästaren i Stockholm från Stockholms kriminalrotel avdelning 6, daterad december 1930, hade IAH dröjt med att utveckla ”livlig verksamhet [till] år 1929” som en konsekvens av sprängningen av SKP 1929 mellan de Moskvatrogna ”sillénarna” och de socialistiska ”kilbomarna”. Den svenska IAH-sektionen hade fram till 1929 enbart ägnat sig åt sympatiaktioner kopplade till arbetsolyckor (gruvolyckan i Grängesberg 1925) och strejkstöd (sågverks- och pappersmassestrejken samt lantarbetarstrejken i Södra Møre 1928).³⁵

Efter sprängningen av SKP 1929 registrerade säkerhetstjänsten att den svenska IAH-sektionen

³³ För en kortfattad bakgrund till den svenska säkerhetstjänstens uppbyggnad se SOU 2002, s. 87. Se även Ulf Eliassons *I försvarets intresse* (Lund 2006), s. 60–61, 99–111 för en ingående analys och presentation av säkerhetstjänstens organisatoriska framväxt samt relationerna mellan polisväsendet, de militära myndigheterna och de politiska aktörerna under mellankrigstiden fram till andra världskrigets slut. För en tendentiös skildring av SÄPO och den svenska militära underrättelsetjänstens (MUST) infiltrerande av arbetarrörelsen i Sverige, se socialdemokraten Enn Kokk, *Vitbok. Militärens hemliga nätverk i arbetarrörelsen* (Stockholm 2001).

³⁴ SE/RA/4200640.02/F2, volym 8 (1924); SE/RA/4200640.02/F2, volym 3 (1926).

³⁵ Översikt över den kommunistiska rörelsen i Sverige, december, 1930, SE/RA/420640.02/F3, volym 3.

allt mer började följa ”sillénarnas” (den grupp som kontrollerade SKP efter partisprängningen) diktat. Denna förändring relaterades till det organisatoriska beslutet, fattat i IAH:s högkvarter i Berlin i början av 1930, att skicka en av Münzenbergs förtrogna medarbetare, IAH-funktionären och kommunisten Paul Scholze, till Stockholm för att omorganisera den svenska IAH-sektionen. Vid omorganiseringen utnämndes den av säkerhetstjänsten registrerade kommunisten Sven Johnsén till sekreterare för IAH-sektionen. Utnämningen hade föregåtts av Johnsen's politiska skolning på IAH:s högkvarter i Berlin antingen under 1929 eller 1930, hävdade säkerhetstjänsten. Scholze återvände till Sverige 1931 för att medverka i en IAH-konferens i Stockholm, men utvisades den 24 september enligt lagen om ingripande och åtgärder mot ”statsfientlig verksamhet” som utfördes av ”utlänningar som besökt landet för att instruera eller kontrollera det moskvatrogna” SKP.³⁶ Först under åren 1930–1933 byggde säkerhetstjänsten i Sverige upp en kunskapsbank om IAH:s verksamhet och organisatoriska natur i Sverige.³⁷ Frågorna blir därmed följande: vilken karaktär och värdering hade säkerhetstjänstens analyser under 1930-talets första hälft om IAH i Sverige? Vad ansåg säkerhetstjänsten om IAH:s roll på den svenska sociopolitiska arenan och vilka individer (aktiva som IAH-funktionärer) registrerades och klassades därmed per automatik som kommunister?

IAH:s interna ledarskikt: säkerhetstjänstens registrering, 1930–1933

Omorganiseringen av den svenska IAH-sektionen 1930 gav säkerhetstjänsten indikationer på att IAH i grund och botten var en kommunistorganisation. En följd av detta blev att från 1930 fram till 1933 bevakade säkerhetstjänsten grundligt vilka som ingick i IAH:s ledarskikt i den övrigt hierarkiskt uppbyggda organisationen: riksorganisationen–distriktsorganisationer–lokalorganisationer.³⁸

Säkerhetstjänsten kompilerade kortfattade biografier som beskrev individerna i ledarskiktet där faktorer som personernas utseende, politiska tillhörighet men också i vissa fall religiösa övertygelse inkluderades. Enbart indiciet att den välkände kommunisten Sven Linderot ingick i IAH:s centralkommitté i Berlin och att hans hustru, Gerda Linderot, var aktiv i den svenska IAH-sektionen ansågs vara avgörande för att stämpla organisationen som kommunistisk enligt säkerhetstjänsten hösten 1931. Det dröjde dock till september 1933 innan säkerhetstjänsten genomförde en fördjupad analys av ledarskiktet. Förutom Linderots position i IAH:s centralkommitté (och därmed inflytelserika position i IAH:s verksamhet i Sverige) hade den tyske kommunisten David Dinenson (även registrerad som ”jude”) och den svenska kommunisten Dagmar Friedlund ledande funktioner i den svenska IAH-sektionen. Dinenson var tillika medlem av IAH:s exekutivkommitté i Berlin och väl insatt i arbetet, men hade enligt säkerhetstjänsten ”svårt att i tal och skrift uttrycka sig”.³⁹ Troligtvis agerade Dinenson som IAH:s förbindelselänk mellan Stockholm och Berlin 1933.

Författaren Per Freudenthal var ordförande i IAH:s rikskommitté fram till 1933. Sommaren 1930 hade ”kommunisten” Freudenthal bedrivit ”intensiv propaganda” i IAH:s namn, men 1933 hade han dragit sig tillbaka för att ägna sig åt att översätta skrifter och pamfletter samt

³⁶ Översikt över den kommunistiska rörelsen i Sverige, december, 1930, SE/RA/420640.02/F3, volym 3; Strängt förtrolig – Översikt över den kommunistiska rörelsen i Sverige, september, 1931, SE/RA/420640.02/F3, volym 3. Lagen stiftades i Sveriges riksdag den 2 augusti 1927.

³⁷ Av utrymmesskäl har jag valt att inte inkludera den barnkoloniverksamhet IAH utvecklade i Sverige under 1930-talet, men denna sida av IAH:s verksamhet är ett väldigt intressant spår att följa upp. Handlingarna i SÄPO-arkivet består i detta avseende av rapporter och klippinsamlingar som skildrar vidden och karaktären av IAH:s barnkolonier i Sverige. Verksamheten riktade sig exklusivt mot arbetare i städerna som inte hade medel (pengar) att skicka sina barn (”stenöknens barn”) utanför städerna under somrarna.

³⁸ Lokalorganisationens syfte var att attrahera individer att engagera sig i verksamheten och betala ett medlemskap på 3 kronor per medlem och kvartal (SE/RA/420640.02/F3, volym 3).

³⁹ Internationella Arbetarhjälp, Bilaga 9, september 1933, SE/RA/420640.02/F3, volym 1.

genomföra mindre ”tekniskt arbete” enligt säkerhetstjänsten. Ledande funktionärer i riksorganisationen var Erik Dahlin och sekreterare Johnsén. Dahlin var även anställd som vaktmästare hos Ryska handelsdelegationen i Stockholm och misstänktes av säkerhetstjänsten vara en av ”Kominterns förtroene”. Dahlin var en ”lugn, behärskad, medveten, kommunist”. Johnsén ansågs av säkerhetstjänsten vara ”IAH:s förnämste talare”, men agerade också som förbindelselänk för Komintern-agenter i Sverige och registrerades därför av säkerhetstjänsten som en ”listig, nervös, hemlighetsfull, kommunist”. Säkerhetstjänsten hävdade att Johnsén hade en dominerande position i IAH:s rikskommitté. Ett exempel på detta var att Johnsén hamnade i en dispyt med IAH-medlemmarna Arvid Bohman och Axel Sjölund, vilket resulterade att de båda blev ”avkopplade” från organisationen. Vidare hade SKP-medlemmen Thore Wesström fram till 1932–1933 agerat som ”fraktionsledare i IAH” och varit ordförande för Stockholmsavdelningen. Han hade stor erfarenhet av arbete inom kommunistiska frontorganisationer, hävdade säkerhetstjänsten, medan ”kommunisten” och medlemmen i rikskommittén Olga Meiowitz funktion inte gick att säkerställa. *Ny Dag*, den ledande kommunisttidningen tillika språkröret för SKP i Sverige, hade enligt säkerhetstjänsten intima länkar till IAH:s rikskommitté där den ”svenskamerikanske” redaktören Lindbäck fungerade som en kommunikationslänk mellan IAH och den kommunistiska medieapparaten i Sverige. I sin analys betonade säkerhetstjänsten den politiska tillhörigheten hos de inblandade aktörerna i IAH i Sverige, i synnerhet IAH:s rikskommitté, och ansåg att denna faktor utgjorde ett tillräckligt bevis för att organisationen var till ”100 % kommunistiskt styrd” och agerade helt efter ”kominternpartiets intressen”.⁴⁰ Individernas politiska tillhörighet blev därmed en av de avgörande faktorerna som fastställde säkerhetstjänstens kategorisering av IAH som en kommunistorganisation.

IAH i Sverige, 1930–1936

Den internationella kommunistiska rörelsen befann sig i slutet av 1920-talet och i början av 1930-talet i en fas av ideologisk förändring som orsakade kraftiga interna svängningar. Komintern hade från 1919 fram till 1928 propagerat för enhetsfronten (underifrån och upp), som konkret baserades på att etablera samarbeten med politiska målgrupper som socialister, socialdemokrater, fackföreningar, pacifister, radikala element och intellektuella. Kopplat till denna politik påbörjades i Komintern 1924 en bolsjeviseringsprocess av de nationella kommunistpartierna, en process som baserades på det ryska kommunistpartiets revolutionära erfarenheter.⁴¹ Detta *modus operandi* upphörde i samband med Kominterns 6:e internationella kongress i Moskva juli–augusti 1928, då den radikala ”klass mot klass”-politiken lanserades (även termen den ”tredje perioden” förekommer, den användes mellan åren 1928 och 1934). Politiken stämplade främst socialdemokratin och dess ledare som den primära ”fienden” där kommunisterna titulerade socialdemokrater som ”socialfascister” (en term myntad ursprungligen av Lenin). Enligt vissa politiska teoretiker i Komintern (bland annat Nikolaj Bucharin) var ”klass mot klass”-politiken en naturlig reaktion på den ”revolutionära våg” som var i anstormande, men var även det medel som skulle möta det annalkande krigshot som riktades mot Sovjetunionen samt att kapitalismen som system var på väg mot den sista avgörande krisen. I efterhand har ”klass mot klass”-politiken uppfattats och tolkats som en av de mest konfliktfyllda perioderna i den internationella kommunistiska rörelsen.⁴²

”Klass mot klass”-politiken drabbade den internationella kommuniströrelsen med avsevärd

⁴⁰ Internationella Arbetarhjälpen, Bilaga 9, september 1933, SE/RA/420640.02/F3, volym 1.

⁴¹ Jürgen Rojahn, 'A Matter of Perspective: Some Remarks on the Periodization of the History of the Communist International', Narinsky & Rojahn (eds.), *Centre and Periphery. The History of the Comintern in the Light of New Documents* (Amsterdam 1996), s. 36.

⁴² McDermott & Agnew, *The Comintern*, s. 81; Wladislaw Hedeler, 'Nikolai Bucharin. "Eine neue Opposition werden Sie nicht erhalten!"', Theodor Bergmann & Mario Kessler (hrgs.), *Ketzer im Kommunismus* (Hamburg 2000), s. 162–164.

kraft, där ”enhetsfrontens” målgrupper (se ovan) inte längre ansågs bidra till målet att realisera världsrevolutionen. Historikerna Matthew Worley, Hermann Weber och Peter Huber har ägnat avsevärd uppmärksamhet åt de externa och interna effekterna av ”klass mot klass”-politiken, dock med fokus på relationen mellan Kominterns högkvarter i Moskva och de nationella kommunistpartierna. Konsekvensen för flertalet nationella kommunistpartier, massorganisationer och sympatiserande grupper blev ett ideologiskt och internt kaos som ledde till att interna utrensningar iscensattes. Inom kommunistiska mass- och frontorganisationer valde ett flertal sympatisörer och icke-kommunister att frivilligt klippa alla ideologiska band.⁴³

I vissa fall påverkade ”klass mot klass”-politiken de nationella kommunistpartierna negativt. Matthew Worley har analyserat hur det brittiska kommunistpartiet (KPSt) agerade och utvecklades under denna period, och en analys av antalet registrerade medlemmar i KPSt visar på en drastiskt nedåtgående kurva räknat från 1926 (11 127) till 1931 (2 350) i Storbritannien.⁴⁴ Situationen i Tyskland var dock annorlunda. KPD anlade 1930 en nationalistisk ton i sitt politiska arbete för att socialpolitiskt svara på den växande arbetslösheten, men också positionera sig mot det växande inflytandet från det nationalsocialistiska partiet (NSDAP) och dess ledare Hitler. Historikern Eric D. Weitz hävdar dock att KPD förblev troget den ”klassorienterade” politiken och stod fast i sitt försvar av Sovjetunionen trots de nationalistiska tongångarna i partiet. Statspolisen i Sverige riktade särskild uppmärksamhet mot utvecklingen i Tyskland. Hösten 1931 författade Statspolisen en resumé av resultaten från riksdagsvalet i Weimarrepubliken, där KPD förvärvade 4 620 200 av sammanlagt 34 956 723 avgivna röster. Enligt Statspolisen liknades kommunisternas valframgång i Tyskland vid den kommunistiska ”propagandan vunnit stora framsteg”. Utifrån valresultatet hävdade Statspolisen att ett liknade scenario inte var önskvärt i Sverige.⁴⁵

När det gällde IAH hävdade organisationen att den år 1931 hade 18 miljoner medlemmar. Siffran inkluderade både individuellt och kollektivt anslutna medlemmar. I Sverige fanns 3 500 medlemmar där 55 procent titulerade sig partilösa, 10 procent syndikalister, 20 procent socialdemokrater och 15 procent medlemmar av ”Kilbomspartiet”.⁴⁶

”Att upptaga nödhjälp ... att distribuera pengar”

Det svenska Utrikesdepartementet (UD) uppmärksammade i en rapport, daterad den 24 november 1930, att den kommunistiska verksamheten i Sverige ”utmärktes [av] ryskt mönster och ryskt direktiv”. Hur tog sig detta uttryck? Genom ”skapandet av ett relativt fåtaligt, men pålitligt kommunistiskt parti” vilket förklarades genom uteslutningen av ”kilbomgruppen”. Medlemskapet i SKP var enligt UD vid denna tid uppskattningsvis 11 800. Ett annat symptom på den rådande förändringen i den internationella kommuniströrelsen var enligt rapporten det eskalerande skapandet av stödorganisationer i Sverige – ”officiellt utan kommunistisk färg” – som kontrollerades av kommunister. UD placerade IAH i denna kategori och konstaterade vidare (förvånande nog) att IAH hade existerat i flera år. Målet var att avgöra om IAH var en

⁴³ Matthew Worley (ed.), *In Search of Revolution – International Communist Parties in the Third Period*, (London 2004); Hermann Weber & Dietrich Staritz (hrsg.), *Kommunisten verfolgen Kommunisten. Stalinistischer Terror und ‚Säuberungen‘ in den kommunistischen Parteien Europas seit den dreißiger Jahren*, (Berlin 1993); Norman LaPorte, Kevin Morgan & Matthew Worley (eds.), *Bolshevism, Stalinism and the Comintern. Perspectives on Stalinization, 1917–53* (Hampshire 2008); Fredrik Petersson, ’The League against Imperialism: The Most Valuable Organizational Tool for Bolshevik Propaganda in the “Imperialist” and Colonial World during the Interwar Era?’, Bernhard H. Bayerlein (ed.), *The International Newsletter of Communist Studies* XIII (2007:20).

⁴⁴ Matthew Worley, *Class Against Class. The Communist Party in Britain Between the Wars* (London 2002), s. 10–11.

⁴⁵ Eric D. Weitz, *Creating German Communism, 1890–1990. From Popular Protests to Socialist State*, (Princeton 1997), s. 249; Översikt över sådana politiska partier i Sverige, vilka synes sträva efter en ombildning av nuvarande statskick, hösten 1931, SE/RA/420640.02/F3, volym 18.

⁴⁶ Internationella Arbetarhjälp, Bilaga 9, september 1933, SE/RA/420640.02/F3, volym 1.

organisation som säkerhetstjänsten var tvungen att hålla under särskild uppsikt. Information pekade på att organisationen hade varit ”rent kommunistisk” ända sedan grundandet 1921 och att dess ursprungliga mål var att assistera ”röda kurirer, agitatorer, flyktingar [...] vid deras resor till och uppehåll i främmande land”.⁴⁷

IAH:s officiella syfte – att organisera nödhjälp till arbetare – aktualiserades i samband med den rådande depressionen i Europa i svallvågorna av börskraschen på Wall Street i oktober 1929, men UD hävdade att detta var en ren chimär manöver. IAH skulle i stället uppfattas som en renodlad kommunistisk organisation med ledningen ”förlagd till Moskva”. Berlin agerade som administrativ central – ”det västeuropeiska sekretariatet” – där Münzenberg fungerade som organisationens obestridlige ledare. Vidare hade IAH ett antal organisatoriska tentakler i ett flertal länder, däribland Sverige. Scholzes omorganisering av IAH:s svenska sektion 1930 ansågs vara det avgörande beviset på organisationens kommunistiska band. Utifrån en analys av IAH:s stadgar misstänkte UD att:

Den ryska finansieringen av den internationella kommunistiska rörelsen torde i huvudsak numera gå genom IAH. De subsidier som (skenbart) givas för ett så gott ändamål, som det vilket framlägges i IAH:s stadgar, få givetvis över sig ett oskyldigt sken. Enligt senaste meddelanden erhöll [SKP] den 10 sista oktober ett ryskt bidrag av 50,000 kronor, huvudsakligen avsett för tidningsverksamheten.⁴⁸

UD hänvisade dock inte till någon specifik källa rörande påståendet om det ryska bidraget på 50 000 kronor, och ifall IAH verkligen var den aktör som distribuerade finansiella medel på en internationell basis till den kommunistiska rörelsen måste uppfattas som en tolkningsfråga. UD baserade alltså sin slutsats om att IAH var den internationella kommunismens finansiella aorta på ett löst antagande, och bevisen ansågs vara tillräckliga för att påvisa att organisationen var en ideologisk, finansiell och organisatorisk nyckelaktör. Utifrån ett antagande drog UD därmed slutsatsen att IAH var den internationella kommunismens finansiella aorta, och därmed ansågs bevisen vara tillräckliga för att påvisa organisationen som en ideologisk, finansiell och organisatorisk nyckelaktör. Detta antagande om att IAH fungerade som finansiellt nav upprepades i flertalet rapporter av svenska säkerhetsinstanser som Statspolisen, den svenska Marinstaben, Stockholms kriminalrotel avdelning 6 under 1930-talet.⁴⁹

Skotten i Ådalen och ”proletariatets proviantkolonn” i aktion

IAH:s självpåtagna roll som ”proletariatets proviantkolonn” kom i ny dager i efterdyningarna av en de mest våldsamma händelserna i den svenska samtidshistorien, nämligen dödsskotten i Ådalen den 14 maj 1931. Det våldsamma dramat i Ådalen har i efterhand kommit att symbolisera den svenska arbetarrörelsens martyrskap och fungera som ett blödande sår i historieskrivningen om den svenska vänsterrörelsens historia socialt, kulturellt och politiskt sett. Ådalen var ett uttryck för den depression och radikalism som florerade i Sverige i början av 1930-talet. Bakgrunden till vad som utspelades i Ådalen var en lönekonflikt i oktober 1930 vid Marma-Långörkoncernen i Hälsingland som följdes upp av en sympatiststrejk vid två fabriker i Ångermanland. Strejken blev en trög process. Direktören för Graningekoncernen, Gerard Versteegh, kallade till slut ett 60-tal arbetsvilliga för att utöva stuveriverksamhet. Konsekvensen av strejkbryteriet blev att ett antal strejkbrytare misshandlades den 13 maj 1931, vilket fick länsstyrelsen att rekvidrera polisförstärkning och militära förband. Följande dag organiserades (på kommunistiskt initiativ) en allmän arbetsnedläggelse i hela Ådalen som

⁴⁷ Hemlig. Meddelande nr 8/30, 24.11.1930, SE/RA/UD HP 32D, D.N.o 158/411a.

⁴⁸ Hemlig. Meddelande nr 8/30, 24.11.1930, SE/RA/UD HP 32D, D.N.o 158/411a.

⁴⁹ Översikt över sådana politiska partier i Sverige, vilka synes sträva efter en ombildning av nuvarande statsskick, Statspolisen, 1931, SE/RA/420640.02/F3, volym 18; Sammanställning av uppgifter rörande kommunismen i Sverige. Verkställd av Marinstaben, februari 1932, SE/RA/420640.02/F3, volym 18; Internationella Arbetarhjälp, Bilaga 9, september 1933, SE/RA/420640.02/F3, volym 1.

manifesterades med ett demonstrationståg som urartade i samband med att deltagare kastade sten på en ryttarpatrull och försökte tränga in på avspärrat område. I hettan utbröt våldsamheter, militär besköt demonstrationen med resultatet att fem avled och fem sårades.⁵⁰ Vilken roll spelade då IAH i Ådalen enligt säkerhetstjänsten?

Den allmänna uppfattningen hos säkerhetstjänsten var att IAH hade spelat en perifer roll i direkt anslutning till händelserna i Ådalen till skillnad från den dominanta roll som Internationella Röda Hjälpens (IRH, se nedan) hade tagit. Denna slutsats var dock inte ogrundad med tanke på den karaktär som Ådalen hade haft med inslag av uttalad kommunistisk retorik och agerande, till skillnad från IAH som fokuserade mer på att ”bistå strejkande i nöd” och påstod sig vara en ”fullkomligt opolitisk rörelse” enligt säkerhetstjänsten i slutet av 1931. IRH dolde å ena sidan inte sina band till Komintern eftersom organisationens primära syfte var att bistå fängslade ”revolutionärer” med moraliskt och finansiellt stöd ”i kapitalistiska länder”.⁵¹ Säkerhetstjänsten misstänkte å andra sidan att Ådalen potentiellt kunde komma att utnyttjas i framtida syfte av IAH eftersom händelsen hade skadat SKP:s agenda i Sverige mer än skapat sympati, trots att IRH hade organiserat en pengainsamling för ”Ådalsoffren” (i september 1931 hade 6 044 kronor insamlats). IRH:s explicita agerande stod därmed i skarp kontrast till misstanken om att IAH implicit skulle utöka sin aktivitet efter dramat i Ådalen och utnyttja ”väntande arbetskonflikter” i Sverige misstänkte säkerhetstjänsten i september 1931.⁵²

Soppkök och matpaket

Omorganiseringen av IAH i Sverige 1930 innebar att organisationen tog verksamheten ut ”på gatorna”. Med Stockholm som nav för operationerna distribuerades 800 livsmedelspaket till ett värde av 4 000 kronor till strejkande gummiarbetare i Helsingborg. I Stockholm öppnades ett soppkök på Bondegatan 50 på Södermalm i början av år 1931. Enligt uppgifter som hade vidarebefordrats till säkerhetstjänsten hade soppköket under åtta dagar serverat ”icke mindre än 2 200 matportioner” till strejkande textilarbetare som till största delen bestod av kommunister och sympatisörer. För att understödja soppköket med livsmedel hade IAH haft tillgång till fordon som for ut på landsbygden för att införskaffa råvaror. Andra städer med verksam textilindustri i Sverige, bl.a. Norrköping, Göteborg och Helsingborg, vittnade enligt säkerhetstjänsten om att IAH hade ökat sin aktivitet där. Organisationen hade delat ut livsmedel i Norrköping under en vecka till ett belopp av 1 000 kronor, i Göteborg till ett värde av 1 100 och i Helsingborg 565 kronor. Totalt distribuerades cirka 5 000 kg mat under januari och februari 1931.⁵³

Ny Dag rapporterade i februari 1932 att IAH hade samlat in ”pengar, mat och kläder” till strejkande i den norrländska massindustrin. Strejken var ett utspel mot Landsorganisationen (LO) i Sverige och resulterade i att de strejkande uteslöts ur LO, något som i sin tur gynnade IAH:s verksamhet. Enligt IAH:s riksorganisation hade ”IAH-kök” serverat ”12 000 middagar” till strejkande i Kramfors och ungefär 9 000 i Ulfvik. Stödkampanjen organiserades med insamlade pengar, men i juni hävdade riksorganisationen att pengarna började

⁵⁰ För en genomgående analys av det politiska bruket av Ådalen som sociopolitiskt fenomen och händelse i Sverige, se Roger Johansson, *Kampen om historien: Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000* (Stockholm 2001). Efter Ådalen har militära förband aldrig mer satts in mot demonstrationer i Sverige.

⁵¹ Branko Lazitch & Milorad M. Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern – New, Revised, and Expanded Edition* (Stanford 1986), s. xxviii; Sabine Hering & Kurt Schilde (hrsg.), *Die Rote Hilfe. Die Geschichte der internationalen kommunistischen „Wohlfahrtsorganisation“ und ihrer sozialen Aktivitäten in Deutschland (1921–1941)* (Opladen 2003).

⁵² Strängt förtrolig. Översikt över den kommunistiska rörelsen i Sverige, september 1931, SE/RA/420640.02/F2, volym 6.

⁵³ Strängt förtrolig. Översikt över den kommunistiska rörelsen i Sverige, mars 1931, SE/RA/420640.02/F3, volym 3.

tryta. Därmed manade IAH till fortsatt ”solidaritetsarbete” inom arbetarkretsarna, vilket underförstått sände ut en signal om att hålla i gång pengainsamlingarna. Säkerhetstjänsten rapporterade vidare att IAH hade levererat 17 400 middagar (till ett värde av 3 000 kronor), kläder och 30 000 kg livsmedel till strejkande sågverksarbetare i Svartvik under 1932.⁵⁴

”Ett klokt beräknat lockbete”

Marinstaben i Sverige analyserade i början av 1932 den svenska kommunistiska rörelsen. Syftet var inte direkt uttalat, men analysen fokuserade på Kominterns militanta sida, ett förhållningssätt Marinstaben betraktade som samhällsomstörtande. Komintern avsåg att skapa ett revolutionärt scenario i Norden (och något som Marinstaben tog fasta på i sin analys) genom att ”bibringa folket den uppfattning att revolutionen en dag skall komma ... att skapa de vapen som revolutionen skall vila på [...] Här komma i första hand de fysiska försvars- och anfallsorganisationerna, som skola utbildas i hemlighet”. Referensen till väpnat uppror väckte självfallet Marinstabens nyfikenhet i synnerhet med tanke på vad som hade skett i Ådalen ett år tidigare. Marinstaben vidarebefordrade analysen till säkerhetstjänsten, där det påstods att IAH agerade utifrån en dold agenda. Återigen väcktes frågan om IAH kunde misstänkas vara huvuddistributör av pengar till den internationella kommunistiska rörelsen. För att återknytta till Ådalen och den sociopolitiska oro som hade kopplats till dess orsaker och efterdyningar, ansåg Marinstaben att IAH hade visat tecken på att försöka underblåsa agitation i de avtalsstrider som hade eskalerat hösten 1931. T.ex. hade IAH:s iscensatta penninginsamlingar för att ”bespisa 100,000 arbetslösa” under hösten varit ett utspel som visade på att organisationen räknade med att spela en framtida framträdande roll enligt Marinstaben. Misstanken fick Marinstaben att anta att IAH var ett ”klokt beräknat lockbete för att draga anhängare till Moskva-kommunismen”.⁵⁵

En kort höjdpunkt i Sverige och plötslig upplösning i Moskva

IAH upplevde sin aktivaste period i Sverige från Ådalen 1931 fram till 1935. Trots den globala ekonomiska depressionen, vågspelet och schackrandet i de mellanstatliga relationerna som påverkades av ett Europa där nysprungna ideologier som fascism, kommunism och nazism allt mer påverkade agendan, lyckades IAH växa sig starkare i Sverige till skillnad från den nedåtgående spiralen i organisationens hemvist, nämligen i Berlin och Tyskland. Efter Hitlers utnämning till rikskansler den 30 januari 1933 blev IAH en impotent organisation i Tyskland med en verksamhet som fick bedrivas via underjordiska nätverk samt gradvis överföras till Paris under februari månad. Münzenberg gick under jorden omedelbart efter Hitlers utnämning och NSDAP:s maktövertagande. Till följd av riksdagsbranden i Berlin den 27 februari⁵⁶ flydde Münzenberg sedan med falskt pass över den tysk-franska gränsen tillsammans med sin livskamrat Babette Gross.⁵⁷

⁵⁴ ’Skall IAH-köken i Kramfors och Ulfvik stängas?’, *Ny Dag* 14.6.1932, taget från Henrik Bramsjö & Magnus Florin, *Blå Blusen/Arbetarteater på 30-talet*, (Stockholm 1978), s. 128; Sammanställning av uppgifter rörande kommunismen i Sverige, Verkställd av Marinstaben februari 1932, SE/RA/420640.02/F3, volym 18.

⁵⁵ Sammanställning av uppgifter rörande kommunismen i Sverige, Verkställd av Marinstaben februari 1932, SE/RA/420640.02/F3, volym 18.

⁵⁶ Den tidigare forskningen om riksdagsbrandens orsak, skuld och politiska effekt i Tyskland är extensiv. Se bl.a. representativa verk av Ernst Nolte, *Der europäische Bürgerkrieg 1917–1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus* (München 1997); Weitz, *Creating* (1997); Fritz Tobias, *The Reichstag Fire. With an Introduction by A. J. P. Taylor* (New York 1964); Marin Pundeff, ’Dimitrov at Leipzig: Was There a Deal?’, *Slavic Review* 45 (1986:3), s. 545–549.

⁵⁷ Gross, *Willi Münzenberg*, 1967, s. 246–250; Rapport från B. Allo, Paris, till Kominternsekretariatet (EKKI), Moskva, 1.4.1933, RGASPI 542/1/60, 39–49. Biografisk information om B. Allo existerar inte, dock, det som har kunnat fastställas i dokument är att Allo var från Frankrike, aktiv som IAH-funktionär samt var sekreterare på LAI: s Internationella sekretariat i Berlin under januari–februari 1933. Allo flydde sedermera till Paris i mars 1933.

Det organisatoriska avbräcket stoppade inte den svenska IAH-sektionen från att utveckla verksamheten, och säkerhetstjänsten ökade i sin tur övervakningen. Den 17 april 1934 slutförde säkerhetstjänsten en djuplodande analys av organisationen, baserad på ett beslagtaget 28 sidor långt dokument från IAH som innehöll ”förslag till stadgar för IAH – Svenska sektion”. Analysen hävdade att detta inte var en organisation som hade drabbats av ett organisatoriskt avbräck med tanke på vad som hade skett i Tyskland 1933. IAH i Sverige var i stället med att helt i linje med andra nationella sektioner agera i ”kampen mot kriget och för hjälp åt Hitlerfascismens offer”.⁵⁸ Det mest framgångsrika uttrycket för detta var publiceringen av den politiska protestskriften *The Brown Book of the Hitler Terror and the burning of the Reichstag* 1933 (genom Münzenbergs förlagsverksamhet i Paris). Syftet var tudelat, dels att utöva propaganda mot nazismen, dels att agera som försvarstal åt den fängslade Georgi Dimitrov i Leipzigerättegången. Dimitrov stod under hösten 1933 åtalad för konspiration och organiserandet av riksdagsbranden i Berlin.⁵⁹

Upplösningen av den svenska IAH-sektionen 1936

Trots den ökade aktiviteten i den svenska IAH-sektionen med paroller som ”varje IAH-medlem måste kunna försvara IAH” och ”varje proletär man eller kvinna som vinnns för IAH:s solidaritetsarbete är en vinst för arbetarklassen”, var IAH i själva verket en allt mer dysfunktionell organisation. Vid sidan av det organisatoriska avbräcket, bör dock de allt hårdare påtryckningarna från Kominterns högkvarter i Moskva (räknat från hösten 1933 fram till den informella upplösningen i september 1935) ses som avgörande för organisationens vara eller icke vara.⁶⁰ IAH:s upplösning kan till stor del förklaras med att organisationen inte ingick i Kominterns ideologiska förnyelse som formulerades i samband med den 7:e (och sista) internationella Kominternkongressen i Moskva sommaren 1935. ”Klass mot klass”-politiken hade spelat ut sin roll och ersattes med ”populär- och folkfronten” i kampen mot den europeiska fascismen. IAH:s funktioner och organisatoriska kapacitet i Paris omorganiserades för att sedan föras över till andra instanser. Enligt den tyske kommunisten Richard Gyptner hade IAH spelat ut sin roll i länder där IAH existerade illegalt (Tyskland och Österrike), och i länder där IAH inte agerade under jorden, bl.a. Sverige, skulle kommunistpartierna ta över organisationens funktioner. Münzenbergs ”livsverk” reducerades till att endast utgöra ett nav för ”solidaritetsorganisationer”, hävdade Gyptner. Men hur spreds nyheten om att IAH hade upplöst? Gyptner fick instruktioner av Dimitrov vid ett möte hösten 1935 i Moskva att varje nationell IAH-sektion skulle informeras skriftligt om beslutet.⁶¹

Beslutet verkar dock inte ha nått vissa sektioner utifrån de reaktioner som har kunnat spåras till den svenska IAH-sektionen. I sektionen rådde förvirring, vilket i sin tur skapade ett organisatoriskt och administrativt vakuüm. Utifrån en officiell inbjudan, daterad april 1936, från IAH:s Stockholmsavdelning (som även säkerhetstjänsten fick kännedom om) ombads medlemmarna i Stockholm att närvara på ett möte på ”Arbetarklubben”, Drottninggatan 77, onsdagen den 22 april. Inbjudan illustrerar den interna förvirring som rådde då det gällde

⁵⁸ Se SE/RA/420640.02/IVG, volym 6.

⁵⁹ Full referens: *World Committee for the Victims of German Fascism, The Brown Book of the Hitler Terror and the Burning of the Reichstag. With an Introduction by Lord Marley* (London 1933). Dimitrov friades från alla anklagelser i den famösa Leipzigerättegången, men utvisades från Tyskland i början av 1934 Sovjetunionen där han firades vid sin ankomst i Moskva som en hjälte mot fascismen. Den svenska Clarté-sektionen publicerade boken via sina kanaler i Sverige samt att *Ny Dag* hade den som följetong under 1933. I övrigt publicerades boken på flera språk, bland annat tyska, franska, ryska och svenska.

⁶⁰ Se SE/RA/420640.02/IVG, volym 6; (Confidential) Resolution on the Immediate Tasks of the WIR [IAH], EKKI: s politiska kommission, Moskva, 10.9.1933, RGASPI 495/4/258, 223–227; Über die Internationale Arbeiterhilfe (IAH) und Münzenbergs Apparat 1933–1935, (manuskript) författare: Richard Gyptner, mars 1964, SAPMO-BA, ZPA SgY 30/0331, s. 174–188.

⁶¹ Über die Internationale Arbeiterhilfe (IAH) und Münzenbergs Apparat 1933–1935, (manuskript) författare: Richard Gyptner, mars 1964, SAPMO-BA, ZPA SgY 30/0331, 174–188.

ryktet om IAH:s upplösning. En styrelseledamot för IAH:s avdelning i Stockholm, E. G. Nilsson, skrev:

Med anledning av de vilseledande uppgifter som cirkulerar angående IAH:s sammanslagning med [Internationella] Röda Hjälpens har styrelsen för IAH:s sthlnsavd. gått i författning om att till medlemmarna utlysa ett stort möte och där tydligare redogöra för vår organisationsförändring och varför vi gjort densamma. ... Inledare blir Kamrat Knut Olsson som talar över ämnet:

Varför skedde sammanslagningen med [Internationella] Röda Hjälpens?⁶²

Säkerhetstjänsten fick inte tag i mötesprotokollet (om mötet hölls det vill säga) som eventuellt kunde ha avslöjat reaktionerna. Problemet är dock följande: enligt innehållet i inbjudan hävdades det att IAH hade slagits ihop med IRH. Frågan är därmed huruvida sammanslagningen verkligen genomfördes i Sverige. Det finns inga avgörande bevis för detta, men säkerhetstjänsten hävdade att den svenska IAH-sektionen i något skede slogs samman med IRH (som i sin tur upplöstes efter Kominterns direktiv 1938). I en rapport från SÄPO, daterad februari 1941, konstaterades följande:

Den svenska sektionen av IAH synes under de senaste åren ha inskränkt sin verksamhet [...] under de senare årens lugn på arbetsmarknaden icke funnits stort utrymme. Sektionen torde [...] sedan några år tillbaka icke driva någon självständig verksamhet utan vara organisatoriskt införlivad med svenska sektionen av IRH. Intet hindrar emellertid, att den under ändrade tidsförhållanden åter framträder såsom självständig organisation.⁶³

IAH framträdde inte ”såsom självständig” organisation igen, i synnerhet i och med att organisationen hade upplösts redan hösten 1935. Utifrån SÄPO:s rapport i februari handlade i stället IAH:s upplösning i Sverige inte om en omedelbar händelse, utan sektionen tynade gradvis bort. Genom andra världskrigets utbrott den 1 september 1939 signalerades i ett större perspektiv att den era som hade karaktäriserat mellankrigstidens optimism, liberalism, radikalism och utopiska strömningar var slut. IAH:s roll och plats i mellankrigstidens historia är till stor del icke-existerande i de historiska annalerna över denna korta men dramatiska era. Även om detta är ett historiografiskt dilemma bör IAH betraktas som en aktiv sociopolitisk aktör för sin tid, men även som en representant för fenomenet och begreppet ”massorganisation” som utvecklades tack vare de sociopolitiska förutsättningarna efter det ”stora krigets” slut 1918 och det formella fredsslutet i Versailles den 28 juni 1919. Den avgörande faktorn var dock bolsjevikernas maktövertagande i Ryssland 1917, och, inte att förglömma, Münzenbergs personliga relation till Lenin. När det gäller den svenska säkerhetspolisens uppfattning av IAH ansågs organisationen till en början (under 1920-talet) en svårhanterbar aktör, men som över tid (1930-talet) allt mer visade sig vara kontrollerad av kommunister. Främst ansågs IAH:s kommunistiska konnotationer utgöra det stora antalet individer knutna till SKP som hade styrande positioner i organisationen, men också kontakterna med tyska kommunister.

IAH vilade på utopiska fundament, men det var inte tanken om utopi som orsakade organisationens fall. Som urtypen för en sammanslutning – en radikal, sociopolitisk vänsterrörelse med dolda organisatoriska och politiska band till Komintern – som etablerades i en turbulent tid, drabbades IAH av drastiska förändringar över tid och kom att upplösas på grund av interna och externa krafter vilka organisationen inte hade styrka eller förmåga att stå emot. För att skapa en förståelse för den till stor del icke-existerande historigrafien om IAH är det en uppgift inom den akademiska forskningen att förhålla sig kritiskt ställd rörande både den internationella kommunismen och Kominterns korta, intensiva levnad, men även dess mytomspunna historia som politiskt fenomen. I denna historieskrivning bör IAH inkluderas

⁶² Avskrift: Information från IAH:s Stockholmsavdelning, april 1936, SE/RA/420640.02/IVG, IAH, volym 8.

⁶³ Hemlig. P. M. angående den kommunistiska rörelsen i Sverige, slutförd februari 1941, SE/RA/420640.02/F3, volym 1.

för att klargöra organisationens roll som nätverk och dess funktion inom den internationella kommunismen under mellankrigstiden samt hur och varför personer engagerade sig i denna typ av nätverk. En framtida övergripande vetenskaplig ansats – vilket arkivmaterial deponerat i disparata arkiv i Stockholm, Moskva och Berlin vittnar om – är att IAH:s historia är en fråga för vidare forskning.

Lästips: Mer om Komintern-stödda nätverk

Kasper Braskén, [Mot hunger, krig och fascism!](#)

Holger Weiss, [Stockholm — Hamburg — Köpenhamn: Nordeuropeiska noder i Kominterns globala kommunikationsnätverk, 1920-1933](#)